

Un curriculum vitae de Martín García de Mendoza dictat per ell mateix

Jacobo Vidal Franquet
Universitat de Barcelona
jacobovidal@ub.edu

RESUM

En aquest article, s'hi presenta la transcripció de dos documents ja coneguts, però inèdits: el testament i la petició de ciutadania honorada de Martín García de Mendoza, mestre major de l'obra de la seu de Tortosa entre 1581 i 1615. La lectura d'aquests textos permet fer diverses precisions sobre la formació, les influències i les idees que l'arquitecte tenia sobre el seu ofici.

Paraules clau:
arquitectura, Renaixement, catedral de Tortosa.

ABSTRACT

A curriculum vitae of Martín García de Mendoza dictated by himself

In this paper a transcription of two documents already known but so far unedited is presented: the will and the request of *ciudadania honrada* (a social status) of Martín García de Mendoza, master builder of the cathedral of Tortosa between 1581 and 1615. In addition to transcribing the documents, the evidence provided by these sources leads the author to discuss with precision aspects regarding García de Mendoza's training as an architect, the influences he underwent and his ideas about his profession.

Key words:
architecture, Renaissance, cathedral of Tortosa.

1. ACA. Consell d'Aragó, lligall 353, document solt. El memorial va arribar al Consell d'Aragó vers el 22 de març de 1611 i va ser enviat pel bisbe de Tortosa juntament amb un altre de Maties Joan Tomàs, notari. La carta del bisbe, datada a Barcelona el 12-3-1611, cita Martín García de Mendoza com a «maestro mayor y arquitecto de la fábrica de la Asseo».

2. J. VIDAL, «Assaig de panorama de les arts a la Tortosa del Renaixement», a E. QUEROL i J. VIDAL, *Cultura i art a la Tortosa del Renaixement*, Tortosa, Consell Comarcal del Baix Ebre, 2005, p. 154-156. Vegeu també J. VIDAL, *Les obres de la ciutat. L'activitat constructiva i urbanística de la Universitat de Tortosa a la baixa edat mitjana*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008 [2006], p. 468.

3. H. MUÑOZ, «La creu de pedra del canonge Boteller i l'arquitecte Martín García de Mendoza (Tortosa, 1609-1610)», *Butlletí Arqueològic*, XXVIII, 2006, p. 371-384: 374; H. MUÑOZ i J. YEGUAS, *Arquitectura religiosa i renaixentista a la Terra Alta: Esglésies i portalades*, Batea, Patronat Pro Batea, 2007, p. 58.

4. D. GARCÍA HINAREJOS («Martín García de Mendoza y la arquitectura del renacimiento en la diócesis de Tortosa (1581-1615)», *Recerca*, 4 (2000), p. 7-51) publicada, ja fa alguns anys, un interessant treball previ a la realització de la seva tesi doctoral sobre el mestre, que encara no ha vist la llum.

5. H. MUÑOZ, «El testament i l'inventari dels béns de Joan de Sobralde, mestre de les obres de la Seu de Tortosa (1580)», *Quaderns d'Història Tarraconense*, XIV, 1996, p. 145, n. 27; A. MUNTADA i E. VARELA, «Entorn del projecte de l'obra nova del Palau de la Generalitat. El *Memorial de 1603*», *Locvs Amoens*, 2,

Enric Querol em va cridar l'atenció, l'any 2004, sobre l'existència, a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, d'un document del 1611 en què Martín García de Mendoza demanava la ciutadania honrada de Tortosa, ciutat on exercia de mestre major de la seu des del 1581¹. En un text de circumstàncies publicat l'any 2005, vaig donar a conèixer el contingut d'aquesta petició², a la qual s'ha tornat a fer referència posteriorment³. Tot i que, com ja he expressat altres vegades, la seva activitat arquitectònica mereix un estudi monogràfic, aprofundit i voluminós⁴, l'interès intrínsec del document —el text del qual és encara inèdit— em fa ara presentar-ne una edició acompanyada d'un petit —i, sens dubte, superficial— comentari.

...siendo de edad catorce años vino a la ciudad de Tortosa...

Des que, l'any 1996, es va donar a conèixer l'existència del seu darrer testament, ja sabíem que Martín García de Mendoza, nascut vers el 1549 o el 1550, era natural de la població extremenya de

1996, p. 141-153, esp. 145, n. 45; D. GARCÍA HINAREJOS, «Martín García...», op. cit., p. 10-11.

6. D. GARCÍA HINAREJOS, «Martín García...», op. cit., p. 10. Sobre aquesta matèria, vegeu, entre altres, F. M. SÁNCHEZ LOMBA, «Arquitectura del Renacimiento en Extremadura», *Norba-Arte*, 8, 1988, p. 69-96; A. NAVARREÑO MATEOS, *Arquitectura y arquitectos del siglo XVI en Extremadura. Proyectos de obras de la Orden de Alcántara*, Càceres, Universidad de Extremadura, 1994.

7. G. ALONSO, *Los maestros de la «Seu Vella de Lleida» y sus colaboradores*, Lleida, Gráficas Larrosa, 1976, p. 233, 242; J. GARRIGA, «La Seu Vella de Lleida en el llindar de l'època moderna: l'obra artística del segle XVI», *Congrés de la Seu Vella de Lleida. Actes*, Lleida, 1991, p. 281-294; J. YEGUAS, «Sobre Joan de Sobralde i Jeroni Xanxo, autors de les portes renaixentistes del claustre de la Seu Vella de Lleida», *Seu Vella*, 1, 1999, p. 147-179; J.A. GÓMEZ SANJUÁN, «Joan de Sobralde o del Orrio a Vinaròs», *Clau. Revista de Cultura*, 2000, p. 93-98.

Fuenlabrada de Montes⁵. Aquesta notícia va fer suposar a Dolores García Hinarejos que el mestre degué conèixer les construccions més importants del Renaixement a Plasència, Trujillo, Còria, Càceres i altres poblacions de la zona⁶. Sense que això sigui necessàriament incorrecte, el fet és que, en el memorial presentat a la Corona per tal d'aconseguir la ciutadania honrada de Tortosa, s'afirma que Mendoza arribà a la ciutat als catorze anys (és a dir, vers el 1563 o el 1564), que pertanyia al servei del bisbe Martín de Córdoba y Mendoza, i que —evidentment, sense comptar els viatges professionals— havia romàs a la ciutat de l'Ebre des de llavors. El mestre, doncs, va poder veure els edificis del Renaixement d'Extremadura durant els primers anys de la seva vida, però la seva formació com a arquitecte va haver de tenir lloc, principalment, al rodal del sud de Catalunya —cosa que, en bona mesura, demostren les seves obres conegudes. En aquest punt, doncs, cal que destaquem les dues grans fàbriques que hi havia en marxa a la Tortosa de la dècada de 1560: la catedral i el conjunt dominicà dels Reials Col·legis.

Després d'uns anys de poca activitat constructiva, les obres de la catedral les dirigia, des del 1561, Juan del Orrio, o de Sobralde, pedrapiquer d'origen basc que, abans d'arribar a la ciutat de l'Ebre, havia estat actiu a València i a la seu vella de Lleida i que, al bisbat de Tortosa, ja havia treballat a l'església de Vinaròs⁷ (figura 1). Les notícies documentals ens parlen de l'estreta relació entre tots dos mestres, per tal com Sobralde, en testar pel juny del 1580, nomenà hereu universal dels seus béns Martín García de Mendoza, el qual també va succeir-lo en el càrrec de mestre major de la seu⁸. Sense menysprear en absolut la rellevància d'altres contactes, sembla evident que Juan de Sobralde va haver de tenir un paper de primer ordre en l'etapa formativa de Mendoza, ateses la preeminència

Figura 1.
Catedral de Tortosa, construïda des del 1347. El segon, el tercer i l'inici del quart tram de la nau corresponen al segle XVI.

Figura 2.
Col·legi de Sant Jaume i Sant Maties de Tortosa, claustre (c. 1544-1564). El disseny és obra d'un mestre anònim; l'esculpura de les parelles reials correspon al castellà Francisco de Montehermoso.

del mestre basc al front de les obres catedralícies, la vinculació de Mendoza a la mitra tortosina des de la seva infantesa i l'íntima coneixença personal, establerta entre els catorze i els trenta anys del mestre extremeny, dades que indiquen clarament els documents coneguts.

Marià Carbonell, a més, va cridar l'atenció sobre la possible participació de Juan de Sobralde —el qual, segons expressió del mateix autor, a la catedral va haver de treballar a les ordres del conservador capítol de Tortosa, «parlant sempre en termes arquitectònics»— en l'obra dels Reials Col·legis —en marxa des dels volts de 1544—, concretament, a la porta del Col·legi de Sant Jaume i Sant Maties, datada l'any 1570⁹. Tant si es demostra com si no aquesta assenyada hipòtesi, el cert és que, a la fàbrica d'aquesta fundació d'origen medieval (el convent), renovada des del final de la dècada de 1520 i patrocinada per la monarquia a partir del 1544, hi degueren participar, en un o altre moment del procés constructiu, una bona part dels treballadors del sector de la construcció presents a la ciutat durant la segona meitat del segle, incloent-hi Mendoza¹⁰.

Així, diversos documents, en part publicats per García Hinarejos, en part encara inèdits, demostren que el mestre va traçar alguns elements i que va dirigir les obres de l'església conventual, inclosa la façana, i de part del col·legi de baix (de Sant Domènec i Sant Jordi), elements realitzats a partir del 1578. Les mateixes notícies, a més, informen que

Mendoza, per tal de realitzar aquestes tasques, va anar fins al regne d'Aragó «a veure algunes esglésies per a fer la traça de la església del col·legi»¹¹, amb la qual cosa queda confirmada la connexió aragonesa proposada per J. Garriga el 1986¹².

Sigui com sigui, el que més va poder cridar l'atenció dels arquitectes tortosins de l'època és el disseny del pati del col·legi de dalt, o de Sant Jaume i Sant Maties. Més classicista que la resta del conjunt, la seva traça ha estat vinculada per García Hinarejos a arquitectes relacionats amb la cort de Madrid¹³. La materialització del seu fris decoratiu va anar a càrrec del burgalès —però habitant de Tortosa durant aquells anys i procedent d'Arbeca quan arribà a les Terres de l'Ebre— Francisco de Montehermoso, i va ser enllestida precisament pels

8. Mendoza, juntament amb el pintor —i clergue— Joan Dessí, també va ser marmessor del testament de Sobralde, el qual —entre altres deixes— va assignar sis lliures a una filla de García anomenada Marianna i va fer hereva universal, juntament amb el mestre, la seva esposa (la de Mendoza), Maria d'Arbizu. El testament va donar-lo a conèixer M. CARBONELL, *L'arquitectura classicista a Catalunya: 1545-1659*, tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona, 1989, p. 158, i va ser publicat per H. MUÑOZ, «El testament...»,

op. cit. Vegeu també D. GARCÍA HINAREJOS, «Martín García...», op. cit., p. 11; J. VIDAL, «Assaig de panorama», op.cit., pàssim.

9. M. CARBONELL, *L'arquitectura classicista*, p. 443. Setze anys després, vaig fer extensiva aquesta hipòtesi al portal de l'estudi de la Casa de la Ciutat, construït vers el 1565 (J. VIDAL, «Assaig de panorama», op.cit., pàssim).

10. I potser no, o no en el grau que s'havia suposat, Joan Anglès, a qui tradicionalment s'havia atri-

buit la responsabilitat màxima de tot el complex. De fet, des de la dècada de 1980 (vegeu *infra*), s'ha tendit a deslligar la seva figura de les obres del conjunt conventual. A més, en un procés de l'any 1550 sobre l'intent d'assassinat del pedràpique francès Antoni Lidon, el mestre, que va sobreviure a les coltellades, afirma que el seu agressor havia actuat per inspiració de Miquel Anglès menor, a causa de la mala voluntat que aquest li tenia per l'obra dels Reials Col·legis. Malgrat que no es pot fer altra cosa que plantejar hipòtesis, d'aquesta informació potser es pot inferir que Lidon dirigia els treballs del col·legi de dalt (això no implica, de cap de les maneres, que en fos el tracista), cosa que li hauria reportat l'enemistat del clan Anglès. Vegeu J. VIDAL, «Assaig de panorama», op. cit., p. 149. J. ARRIBAS («Aportacions documentals als Reials Col·legis de Tortosa», *Recerca*, 4 (2000), p. 53-76: 76) ja havia expressat que «molt possiblement els mateixos mestres d'obres que treballaven a la catedral s'ocupaven de les obres dels col·legis».

11. D. GARCÍA HINAREJOS, «Martín García...», op. cit., pàssim.

12. J. GARRIGA, *L'època del Renaixement. S. XVI. Història de l'Art Català*, IV, Barcelona, Edicions 62, 1986, p. 98-102.

13. D. GARCÍA HINAREJOS, «Martín García...», op. cit., p. 16

14. La bibliografia sobre aquest conjunt d'edificis comença a ser àmplia. Vegeu, entre altres, J. GARRIGA, *L'època del Renaixement...*, op. cit., p. 98-102; M. CARBONELL, *L'arquitectura classicista...*, op. cit., p. 437-444; D. GARCÍA HINAREJOS, «Martín García...», op. cit.; J. ARRIBAS, «Aportacions documentals...», op. cit.; J. GARRIGA, «La arquitectura del Principado de Cataluña en la época de Felipe II», a L. LOTTI i R. VILLARI (ed.), *Filippo II e il Mediterraneo*, Roma, Laterza, 2003, p. 407-448; E. FABREGAT, «El fris dels reis del Col·legi de Sant Jaume i Sant Maties», *Recerca*, 8, 2004, p. 275-302; J. VIDAL, «Assaig de panorama», op. cit., p. 144-156; J. VIDAL, *Les obres...*, op. cit., pàssim.

15. E. QUEROL, «La cultura literària a la Tortosa del Renaixement», a E. QUEROL i J. VIDAL, *Cultura i art*, p. 13-124, esp. 112.

16. E. FABREGAT, «El fris dels reis...», op. cit.

17. Vegeu una anàlisi del seu virregnat a M. PÉREZ LATRE, *Entre el rei i la terra. El poder polític a Catalunya al segle XVI*, Vic, Eumo, 2004, p. 162-167.

18. Val a dir, però, que en aquests treballs també hi participaren mestres catalans de gran rellevància, a banda de Mendoza: es tracta d'alguns membres de la nissaga Bruel o de Joan Munter, que va reconstruir la torre de les muralles del Perelló el 1585 i, potser, va participar en les obres de l'església de Tivissa, d'on era rector Jaume Amigó. Sobre les obres defensives a la costa de l'Ebre, i sobre la rellevància d'aquests treballs per a l'arquitectura de l'època, vegeu L.A. MAGGIOROTTI, *L'opera del genio italiano all'estero. Gli architetti militari*, III, Roma, 1939; M. CARBONELL, *L'arquitectura classicista...*, op. cit., pàssim, esp. p. 740-742, 861-863; A. CÁMARA MUÑOZ, «Las torres del litoral en el reinado de Felipe II: una arquitectura para la defensa del territorio (y II)», *Espacio, tiempo y forma*, Serie VII: *Historia del Arte*, 4, 1991, p. 53-94, esp. 75-87; M.A. BAILA, *La ciutat de Tortosa. Evolució de l'espai urbà*, Vinaròs, Antinea, 1999, p. 182-191; J. GILBERT, «Atacs corsaris i sistema defensiu a la mar de l'Ebre. S. XVI», *Recerca*, 4, 2000, p. 137-180; D. MARTÍNEZ, *Giovan Battista Calvi. Ingeniero de las fortificaciones de Carlos V y Felipe II (1552-1565)*, Madrid, Ministerio de Defensa, 2005, p. 219-222; J. VIDAL, «Assaig de panorama...», op. cit., p. 178-181; J. VIDAL, «Unes notes sobre arquitectura defensiva a la Tortosa medieval», *Recerca*, 11, 2007, p. 43-112, esp. doc. 10; J. VIDAL, *Les obres...*, op. cit., p. 203-208.

19. A. CONEJO, «Assistència hospitalària i defensa del territori al Baix Ebre: la fortalesa-hospital de Sant Jordi d'Alfama i l'hospital del Perelló», *Recerca*, 8, 2004, p. 251-273.

volts del 1564, moment de l'arribada de Mendoza a la ciutat¹⁴ (figura 2).

...le han ocupado en las fábricas de la torre de los Alfaques y demás que se han fabricado en la costa del mar...

Amb tot, sembla que la relació amb els arquitectes —i enginyers— al servei de la Corona no li ve a Mendoza principalment del conjunt dels Reials Col·legis, sinó d'algunes obres civils, en primer lloc, relacionades amb la defensa i, després, amb les vies de comunicació del territori. Així, en el memorial, Mendoza destaca els seus serveis a la Corona, abans que res, en la defensa de la costa de l'Ebre. Concretament, recalca que «por haver tenido officio de architector el duque de Francavila y los demás virreyes que han sido del Principado de Catalunya le han ocupado en las fábricas de la torre de los Alfaques y demás que se han fabricado en la costa del mar, desde aquel puerto hasta el de Salou, y servido en las fábricas dellas con peligro de su persona».

No es tracta, en absolut, d'un fet estrany. Com ha estudiat Enric Querol, la ciutat mateixa va fer servir aquest argument a l'hora de defensar els seus drets en el procés de segregació de la partida de Xerta, també a l'inici del segle XVII. D'aquesta manera, entre la sèrie de fets històrics i jurídics que Tortosa exposa per tal de sensibilitzar la monarquia al seu favor, no s'oblida d'esmentar —juntament amb l'antiguitat, l'excel·lència, la vella cristiandat, els serveis d'armes i pecuniaris prestats al rei i els fets heroics dels seus ciutadans— els treballs realitzats en la construcció de la torre defensiva de l'Àngel Custodi, al Delta, i de la muralla del lloc del Perelló, indrets contínuament atacats per corsaris sarraïns¹⁵. Cal que no oblidem, tampoc, que, en aquella època, la Corona estava immersa en la lluita contra el turc i que, a més a més, aquest conflicte estava relacionat amb el programa iconogràfic dels Reials Col·legis¹⁶.

A part d'això, hem de subratllar el fet que la relació de Mendoza amb aquestes obres, en què participaren diversos mestres castellans (Juan de Castilla i Pedro de Corte, per exemple) i enginyers italians de gran rellevància (Giovan Battista Calvi, Battista i Cristoforo Antonelli, Jorge Setara i Tiburcio Spanoqui), va començar ben aviat, ja que Diego Hurtado de Mendoza y de la Cerda, duc de Francavila, va deixar de ser virrei de Catalunya el 1571, quan Martín García tenia poc més de vint anys¹⁷. Sens dubte, el contacte que va establir amb aquests mestres i amb les traces amb què treballaven —se'n coneixen diverses— va ser important per a la seva formació com a «architector»¹⁸.

...en el año mil y seiscientos, con Pedro del Hielmo, sobrino de Herrera, maestro major del Escorial...

Els serveis a la Corona també van tenir lloc en un altre aspecte de l'arquitectura civil o, potser més ben dit, de l'enginyeria: la construcció de la carretera del coll de Balaguer. Mendoza informa, concretament, que «en el año ochenta y cinco fue el dicho supplicante con dos ingenieros ha mirar el Coll de Balaguer, por orden del rey don Philippe secundo, de buena memoria, para hacer carretera, y no fue possible por la mucha costa que se havia de hacer en ello». Tot seguit, però, subratlla que «después, en el año mil y seiscientos, con Pedro del Hielmo, sobrino de Herrera, maestro major del Escorial, volvió ha haçerla por órden de vuestra magestad, y con la industria y trabajo deste supplicante y aiuda de Tortosa y de la villa de Tivissa se hiço la carretera por los términos de la dicha ciudad y de Tivissa, sin costa alguna de vuestra magestad».

Antoni Conejo ha assenyalat que el coll de Balaguer era l'únic obstacle rellevant que tenia el traçat de l'antiga Via Augusta al seu pas pel sud de Catalunya. «Es tracta d'un coll no gaire alt, però sí força exigent, on a més solien amagar-s'hi sarraïns, pirates i bandolers. De fet, és possible que aquesta presència de malfactors hagués frustrat de bon començament els desitjos reials de poblar i cristianitzar ràpidament la regió». Aquest autor conclou que «tot plegat contribuí a crear una certa aurèola mítica al voltant del Coll de Balaguer, no sols per les dificultats físiques de travessar-lo per part de pelegrins, mercaders i viatgers de tota mena, sinó pels continus assalts a què eren sotmesos»¹⁹. Així doncs, és lògic tant que la monarquia pretengués facilitar el trànsit —el trànsit, a més, segur— per aquesta important via de comunicació, com que Mendoza ressaltés el paper que va tenir en aquesta empresa.

Així mateix, la notícia és significativa perquè dona compte del contacte establert, l'any 1600, entre Mendoza i «Pedro del Hielmo, sobrino de Herrera, maestro major del Escorial». L'esment directe d'aquests dos personatges i d'aquest edifici no fa altra cosa que mostrar l'enorme influència que Juan de Herrera i la fàbrica del monestir de l'Escorial van arribar a assolir, no només en l'arquitectura, sinó també en les altes esferes socials de l'Espanya del Segle d'Or²⁰.

Jo mateix vaig destacar el fet que aquesta relació implica que el mestre no només va ser «un perfecto conecedor de los textos contemporáneos» i «un experimentado artífice»²¹, sinó que, a més, coneixia gairebé de primera mà l'arquitectura vinculada a la Corona, cosa que podria ajudar a explicar la presència d'algunes formes del ple Renaixement en diver-

ses obres arquitectòniques del bisbat de Tortosa²². Amb tot, cal no perdre de vista que, com demostra aquest mateix document, Mendoza va estar en contacte amb mestres vinculats a la Corona des de, com a mínim, l'inici de la dècada de 1570. I això a banda de la circulació general que, de seguida, van tenir les formes escurialenques mitjançant els models conventuals, els textos, les estampes i les traces²³.

...sin trabajar en ella de sus manos...

En el memorial, Mendoza també destaca el seu paper com a mestre major de la seu de Tortosa²⁴, la primera església d'una —llavors— important diòcesi que va ser regida per eclesiàstics tan rellevants com, entre molts altres, Adrià d'Utrecht (papa Adrià VI, bisbe entre el 1516 i el 1522) o Pedro Manrique (1601-1611), que va arribar a ser virrei de Catalunya el 1611 i és, de fet, qui avala la petició de ciutadania honrada de Martín García. El mestre afegeix, però, un matís rellevant en la manera d'entendre el seu ofici: «sin trabajar en ella de sus manos, sino sólo atender a lo que toca el disponer la obra».

Més enllà dels aspectes socials d'aquesta consideració —la necessitat que es valorés, per sobre de tot, l'aspecte intel·lectual de la pràctica de l'ofici—, no estarà de més recordar que un altre «tortosí» havia formulat, vint-i-quatre anys abans, una idea similar. El 1577, Joan Anglès, que havia fet cap a Oriola a expenses del bisbe Ferran de Loaces, va presentar la seva candidatura al càrrec de mestre major de les obres de la diòcesi de Cartagena. Per tal d'accedir al concurs, el mestre va haver de presentar un memorial, publicat per Cristina Gutiérrez-Cortines el 1987, en el qual expressa que la traça és la part principal de l'arquitectura. Concretament, parla de «la grande y larga experiencia, ciencia y habilidad que he tenydo y tengo en la dicha arte de la cantería, en la qual e sido y soy maestro tracista, que es lo principal que en la dicha cantería y sus obras se requiere que tengan los maestros de obras de cantería, porque es su base y fundamento de la perfección, yngenio y delicadeza de las dichas obras, cuya traça, si falta en el maestro, no puede haber seguridad ni perfección en sus obras, y los más notables hombres d'España que han sido maestros de obras de cantería, su primera y principal habilidad ha sido el ser tracistas y a esto han sido alabados y por ello tenidos en grande nombre y opinión, sin que se aya tenydo cuenta ny se deva tener que sean ymaginarios ny pintores, porque la ymaginería y pintura es cosa distinta de la arquitectura y traça de obras de cantería, porque lo otro es ornato y aderenza de las dichas obras y cosa particular de por sy»²⁵.

De fet, des del final del segle xv i durant tot el cinc-cents, trobem declaracions de mestres, estatuts de confraries i ordenances que regeixen fàbriques catedralícies de tenor similar. Així, per exemple, els capítols del gremi de pedrapiquers de València, del 1495, afirmen que «distincts són los officis de mestres e menestrals» i especifiquen que, mentre els primers han de saber «elegir e ordenar ab lo compàs e regle totes aquelles coses que pertanyen saber a mestre», els segons «no han de fer sinó obrar de llurs mans lo que ls és trassat e ordenat per lo mestre de la obra»²⁶.

Un altre document significatiu, en aquest sentit, és el que recull les ordenances dels pedrapiquers de la catedral de Sevilla (c. 1546-49), ja que defineix el càrrec de mestre major de la manera següent: «Primeramente, es a cargo del maestro mayor hazer las traças y señalar sanjas, y visitar y requerir la obra, y avisar al aparejador la obra que ha de repartir y traçar a los canteros y ver si ay neçesidad de meter gente o si es menester despedir de la que oviere y comunicarlo con el mayordomo; y requerir el taller y ver y examinar las piedras que cada uno labra, y requerir la obra y traça que el aparejador reparte»²⁷.

Efectivament, sabem que Martín García de Mendoza va desenvolupar bona part de la seva activitat arquitectònica realitzant traces i models, alhora que duia a terme visures d'obres civils i eclesiàstiques del bisbat de Tortosa (potser sotmeses, de facto, a la seva jurisdicció, atès que ostentava el càrrec de mestre major de la seu), i fins i tot de construccions —també eclesiàstiques i civils— de fora d'aquest territori. En aquest sentit, el seu treball més significatiu és, sens dubte, el memorial de 1603 de «l'obra nova» de la Casa de la Diputació del General de Barcelona, redactat juntament amb el mestre barceloní Montserrat Santacana²⁸.

20. L'extensió de la bibliografia herreriana és impossible de resumir en una nota a peu de pàgina. Malgrat que ja tenen uns quants anys, remetem als diversos estudis aplegats a les actes del simposi celebrat a Camargo l'estiu de 1992: Juan de Herrera y su influencia, Santander, Universidad de Cantabria, 1993, que inclouen un article de M.C. González Echegaray sobre Pedro de Lierno. Vegeu també John Bury, Juan de Herrera y el Escorial, Madrid, Patrimonio Nacional, 1994; J.L. Cano de Gardoqui, La construcción del Monasterio de El Escorial: historia de una empresa arquitectónica, Valladolid, Universidad de Valladolid, 1994; C. Wilkinson-Zerner, Juan de Herrera, arquitecto de Felipe II, Madrid, Akal, 1996 [New Haven-Londres, 1993]; Las Trazas de Juan de Herrera y sus seguidores (catàleg de l'exposició), Madrid, Patrimonio Nacional, 2001.

21. D. GARCÍA HINAREJOS, «Martín García...», op. cit., p. 22.

22. J. VIDAL, «Assaig de panorama...», op. cit., p. 156, i H. MUÑOZ i J. YEGUAS, *Arquitectura religiosa...*, op. cit., p. 58, han expressat una idea similar.

23. Sobre l'obra de l'Escorial, les seves traces i la seva influència, vegeu *supra* n. 20. C. NARVÁEZ (El tracista fra Josep de la Concepció, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2004, *pàssim*), tot partint del plantejament general que l'arquitectura conventual hispànica del segle xvi deriva del model escurialenc, proposa la precedència de l'arquitectura monàstica en l'adopció d'aquestes formes a Catalunya.

24. Encara que se centra en l'edat mitjana, sobre la fàbrica d'aquest temple, vegeu V. ALMUNI, *La catedral de Tortosa als segles del gòtic*, 2 vol., Benicarló, Onada Edicions,

2007 i el clàssic treball de J. MATAMOROS, *La catedral de Tortosa*, Tortosa, Editorial Católica, 1932.

25. C. GUTIÉRREZ-CORTINES CORRAL, *Renacimiento y arquitectura religiosa en la antigua diócesis de Cartagena (Reyno de Murcia, Gobernación de Orihuela y Sierra del Segura)*, Murcia, Colegio de Aparejadores y Arquitectos Técnicos de Murcia, 1987, p. 52, 87; M. CARBONELL, *L'arquitectura classicista...*, op. cit., p. 155-158.

26. M. FALOMIR, *Arte en Valencia, 1472-1522*, València, Generalitat Valenciana, 1996, p. 193-208, doc. 19. Vegeu un ampli comentari sobre la creació i el funcionament d'aquest gremi, amb una atenció especial a la utilització de les traces a A. ZARAGOZA i M. GÓMEZ-FERRER, *Pere Compte, arquitecte*, València, Generalitat Valenciana, 2007, p. 213-237.

27. J. C. RODRÍGUEZ ESTÉVEZ, *Los canteros de la catedral de Sevilla. Del Gótico al Renacimiento*, Sevilla, Diputación de Sevilla, 1998, doc. XIX.

28. F. OLUCHA MONTINS, *Dos siglos de actividad artística en la villa de Castellón, 1500-1700*, Castelló, Diputació de Castelló, 1987, p. 56; A. MUNTADA i E. VARELA, «Entorn del projecte de l'obra nova...», op. cit., *pàssim*, esp. n. 36; D. GARCÍA HINAREJOS, «Martín García...», op. cit., *pàssim*, i H. MUÑOZ, «La creu...», op. cit., p. 375, realitzen un inventari, encara no tancat, de la seva activitat en aquest camp de la pràctica arquitectònica. Darrerament s'ha donat a conèixer una aportació documental de la dècada de 1930 segons la qual Mendoza va ser el tracista dels pilars de la creu coberta del Reial Santuari de Nostre Senyora de la Salut de Traiguera, obra de l'escultor Baptista Vázquez, el 1598 (J. González Piquer, «De Traiguera. Historia de Cruz Cubierta», BSCC, LXXXV, 2009, p. 441-444). Sobre el Palau de la Generalitat, vegeu, a més, Joaquim MIRET i SANS i Josep PUIG i CADAFALCH, «El Palau de la Diputació General de Catalunya», *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, MCMIX-X, 1911, p. 385-480; M. CARBONELL, *L'Escola del Camp de Tarragona en l'arquitectura del segle XVI a Catalunya*, Tarragona, Diputació de Tarragona, 1986; J. AINAUD, *El Palau de la Generalitat de Catalunya*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1988; J.M. ROVIRA, *Renacimiento y arquitectura: el Palacio de la Generalitat*, Barcelona, Universitat Politècnica de Catalunya, 1998; M. CARBONELL, *El palau de la Generalitat de Catalunya, 600 anys. Art i arquitectura*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 2005. El text del memorial ha estat publicat per A. MUNTADA i E. VARELA, «Entorn de projecte de l'obra nova...», op. cit., p. 151-153; *Dieteris de la Generalitat de Catalunya (1578-1611)*, III, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1996, p. 796-799.

Figura 3.
Martín García de Mendoza: interior de l'església de Sant Domènec de Tortosa (c. 1585).

Figura 4.
Martín García de Mendoza: portalada de l'església de Sant Domènec de Tortosa (c. 1585).

Però de la mateixa manera que va succeir amb Miquel Anglès, el qual —segons Gutiérrez-Cortines— va haver de canviar la seva tasca de tracista «por la direcció de las obras, donde actuó como empresario, al concertar la ejecución y colocar luego a otros canteros que trabajarán en su nombre»²⁹, Mendoza es va veure obligat a treballar amb les «seves mans», ja fos dirigint obres i actuant com a empresari —aquest podria ser el cas,

fins a cert punt, de l'església de Sant Domènec o del convent del Miracle de Tortosa, obres per a les quals, tanmateix, va donar traces—, ja fos actuant directament com a pedrapiquer i, fins i tot, com a escultor³⁰ (figures 3, 4, 5).

I és que, l'un i l'altre, efectivament, poden enquadrar-se en la primera de les tres categories d'arquitectes establertes per Fernando Marías per al Renaixement hispànic: el de l'arquitecte

29. C. GUTIÉRREZ-CORTINES CORRAL, *Renacimiento y arquitectura...*, op. cit., p. 87.

30. D. GARCÍA HINAREJOS, «Martín García...», op. cit., pàssim (esp. doc. 4), publica diverses referències sobre l'estall de la porta de l'església de Sant Domènec, per a la qual tallaven pedra a Flix els pedrapiquers

Antoni Bosch i Joan d'Arbeca. Els capitols i la traça del convent del Miracle, contractat per Mendoza juntament amb el seu nebot Llop d'Abària, que el va substituir al front de la fàbrica de la seu, van ser publicats per H. MUÑOZ i S.J. ROVIRA, *Art i artistes a Tortosa durant l'època moderna*, Tortosa, Cooperativa Gràfica Dertosenca, 1999, p. 40-

45. D'altra banda, consta que el 20 de maig de 1588 va cobrar 14 lliures per l'obra de «la creu de fora lo portal de Vintpeçol», que el primer dia d'abril de 1594 va rebre 10 lliures per la «manifatura y sculptura de la pedra ha fet ab un letreiro daurat per a de sobre la porta de la Taula de Cambi», dos treballs escultòrics costejats pel Consell de Tortosa

(J. VIDAL, «Assaig de panorama...», op. cit., p. 159, n. 83), i que, ja al final de la seva vida, juntament amb Llop d'Abària, confeccionà una creu de pedra per al canonge Mateu Boteller (H. MUÑOZ, «La creu...», op. cit.). Sobre Llop d'Abària, el nebot de Mendoza, i el seu fill Martí, que també va ser mestre major de la seu, vegeu-ne un

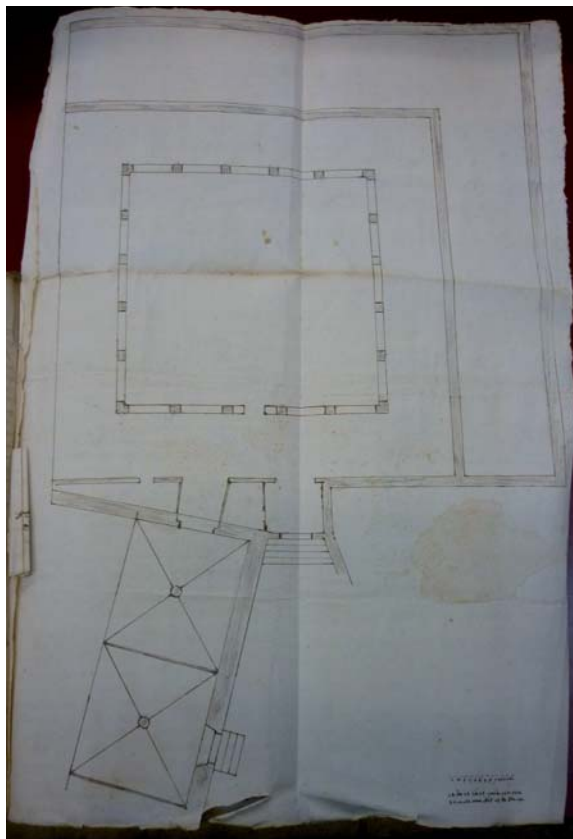

Figura 5.
Martín García de Mendoza i Llop d'Abària: traça del convent del Miracle de Tortosa (1596).

tradicional que, «dentro del sistema de gremio de origen medieval, se elevaría por encima del resto de sus colegas y llegaría a capacitarse en una nueva disciplina: el diseño arquitectónico. De cantero o albañil, pasaría a maestro de cantería o albañilería y de ahí a maestro mayor, siempre de una fábrica concreta, en la que trazaría o no trazaría. A este grupo de arquitectos tradicionales pertenecieron la mayoría de los arquitectos de

apunt biogràfic a S.J. ROVIRA, *Els nobles de Tortosa (segle XVII)*, Tortosa, Consell Comarcal del Baix Ebre, 1997, p. 53-55; també J. MATAMOROS, *La catedral...*, op. cit., p. 71-73.

31. Els altres dos tipus són, en primer lloc, el dels homes «que alcançarien la arquitectura a partir del dibujo, no arquitectònic

sino artístico» i, després, el de «Juan de Herrera y, tras él, un grupo de sus más directos discípulos y algunos de sus contemporáneos». Persones, en definitiva, que no han treballat ni a peu d'obra ni en altre ofici artístic i que arriben a l'arquitectura des de l'humanisme, les matemàtiques, la perspectiva especulativa i la geometria. Vegeu F. MARÍAS,

comienzos de la centuria pero también arquitectos posteriores como Rodrigo Gil de Hontañón, Andrés de Vandelvira, Hernán Ruiz el Joven, Hernán González y, probablemente, el propio Juan Bautista de Toledo, caso aparte por su estancia en Italia. Hombres que aprendieron el oficio mecánico de canteros y alcanzaron, a través de la práctica, el raciocinio sobre esa práctica y la lectura, unos conocimientos teóricos, estéticos y de diseño que les permitirían trazar, esto es, concebir e inventar en mente, en abstracto, formas arquitectónicas»³¹.

De fet, Marià Carbonell, tot seguint el plantejament de Marías, afirma que el mètode més normal per arribar a esdevenir arquitecte a la Catalunya del segle XVI va ser el sistema tradicional: el mestre sortit de l'obra. «Els mestres de cases reben un aprenentatge tradicional, però arriben a la comprensió de la nova arquitectura a través del contacte amb altres arquitectes (per exemple, Pere Blai amb Jaume Amigó), amb gravats o llibres d'arquitectura»³².

...biviendo de su renta, que la tiene muy bastante...

Finalment, Mendoza explica al redactor del memorial que «tiene mujer e hijos, y se ha tratado honrradamente, biviendo de su renta, que la tiene muy bastante, y casa muy buena para cualquier hombre de calidad». Si, a aquesta afirmació, hi sumem la lectura de la seva darrera voluntat —que també transcrivim al final d'aquest petit comentari—³³, ens adonarem que, certament, va ser un home honrat, enriquit i tan devot que va encomanar misses per la seva ànima a tots els convents de la ciutat. I és que, ahir com avui, són els serveis a la superioritat, el càrrec i la fortuna personal allò que garanteixen l'èxit social i, en definitiva, permeten assolir la condició de «ciudadà honrat».

La arquitectura del Renacimiento en Toledo (1541-1631), I, Madrid, CSIC, 1983, p. 84-94; F. MARÍAS, *El largo siglo XVI: los usos artísticos del renacimiento español*, Madrid, Taurus, 1989, p. 494-517.

32. M. CARBONELL, *L'arquitectura classicista...*, op. cit., p. 116-117. Per a Va-

lència, vegeu M. FALOMIR, *Arte en Valencia*, op. cit., p. 203-208.

33. Citat a H. MUÑOZ, «El testamento...», op. cit., p. 145, n. 27; A. MUNTADA i E. VARELA, «Entorn del projecte...», op. cit., p. 145, n. 35; D. GARCÍA HINAREJOS, «Martín García...», op. cit., p. 10, n. 3.

DOCUMENTS

1 1611, març. Tortosa

Petició de ciutadania honrada de Martín García de Mendoza
Arxiu de la Corona d'Aragó. Consell d'Aragó. Lligall 353, document solt.

Citat a J. VIDAL, «Assaig de panorama...», p. 154-156; H. MUÑOZ, «La creu...», op. cit., p. 374; H. MUÑOZ i J. YEGUAS, *Arquitectura religiosa...*, op. cit., p. 58, i J. VIDAL, *Les obres...*, op. cit., p. 468.

Señor

Martín García y de Mendoza dice que sus padres fueron de nación biscaínos, y que'l supplicante nació en Fuenlabrada, reyno de Castilla, y que siendo de edad catorçe años vino a la ciudad de Tortosa, donde sirvió a don Martín de Mendoza, entonces obispo de la Iglesia de aquella ciudad, y ha residido en ella por tiempo de cuarenta y dos años. Y por haver tenido officio de architector el duque de Francavila y los demás virreyes que han sido del Principado de Cathalunya le han ocupado en las fábricas de la torre de los Alfaques y demás que se han fabricado en la costa del mar, desde aquel puerto hasta el de Salou, y servido en las fábricas dellas con peligro de su persona. Y en el año ochenta y sinco fue el dicho supplicante con dos ingenieros ha mirar el Coll de Balaguer, por orden del rey don Philipe secundo, de buena memoria, para hacer carretera, y no fue possible por la mucha costa que se havia de hacer en ello. Y después, en el año mil y seiscientos, con Pedro del Hielmo, sobrino de Herrera, maestro major del Escorial, volvió ha haçerla por órden de vuestra magestad, y con la industria y trabajo deste supplicante y aiuda de Tortosa y de la villa de Tevissa se hiço la carretera por los términos de la dicha ciudad y de Tivissa, sin costa alguna de vuestra magestad. Y ha más de veynte y quatro años que tiene a su cargo la fábrica de la Seo de Tortosa, sin trabajar en ella de sus manos, sino sólo atender a lo que toca el disponer la obra. Tiene mujer e hijos, y se ha tratado honrradamente, biviendo de su renta, que la tiene muy bastante, y casa muy buena para cualquier hombre de calidad. Suplica a vuestra magestad que en consideración de lo que ha servido a vuestra magestad en la fábrica de dichas torres le haga merced de honrrarle, a él y a sus descendientes, con título de ciudadano honrrado de aquella ciudad, que en ello le hará vuestra magestad muy singular gracia y merced.

2 1615, agost 28 i octubre 26. Tortosa

Testament atorgat per Martín García de Mendoza, mestre major de l'obra de la seu de Tortosa, publicat el 26 d'octubre de 1615
Arxiu Comarcal del Baix Ebre. Fons notarial de Tortosa. Sig. 1943 (c. 658), f. 21r.-24v.

Citat a H. MUÑOZ, «El testament...», op. cit., p. 145, n. 27; A. MUNTADA i E. VARELA, «Entorn del projecte...», op. cit., p. 145, n. 35, i D. GARCÍA HINAREJOS, «Martín García...», op. cit., p. 10, n. 3.

[Al marge esquerre:] Testamentum Martini Garcia et Mendoza

Die veneris XXVIII mensis augusti
anno a nativitate Domini M DC XV

En nom de Déu sia, amén. Yo, Martín García y Mendoza, architecto y mestre de la fàbrica de la Seu de Tortosa, natural del regne de Castella, de la vila de Fuenlabrada, condado de Benalcassar, vassall del duch de Béjar, fill de Antón Munyós de Nicholás, laurador, y de Catherina Gonçales, quòndam, cònjuges, de dita vila, estant per la gràcia de mon Déu y Señor sa de cors y de pensa, emperò constituhit ja en edat de seixanta-sis anys³⁴, cassant, revocant y annullant tots e qualsevol testament e testaments, codicils e altres qualsevol espècies de última voluntat mia per mi fets e fetes, en poder de qualsevol notari o notaris e altres qualsevol persones, y en particular dos testaments per mi fets en poder de mossèn Gabriel Vallès o de mossèn Narcís Vallès, son fill, notaris³⁵ de Tortosa, com me penida haver fet aquells, y vull que sien haguts per no fets, ara de nou fas y ordene mon darrer testament o última voluntat mia, en y per la forma següent:

E primerament, attenant y considerant que yo, en los capítols matrimoniales fets y firmats per y entre Joan Jaume Mendoza, notari, fill meu, de una part; y Catherina Capsir, de part altra, rebuts per lo dit mossèn Gabriel Vallès, notari de Tortosa, en certa jornada, he fet donació de tots mos béns, així mobles com immobles, haguts y per haver, al dit Joan Jaume Mendoza, mon fill, ab reservació de sinch-centes lliures per a poder yo testar y àlies fer a mes planes, pròpies e lliures voluntats. Per ço, volent disposar y testar de aquelles ab lo present meu últim y darrer testament. Per tant³⁶ fas y ordene³⁷ mon últim y darrer testament, última y darrera voluntat mia, en y ab lo qual elegesch marmessors y d'esta mia darrera voluntat executors al molt reverend señor Miquel Macip, prevere, canonge de la Seu de Tortosa, y a Joan Jaume Mendoza, notari, fill meu, y a Gabriel Montserrat Forés, laurador de Tortosa, gendre meu, als quals quant pus charament puch prech y a ells do plen poder que si a mi me esdevindrà morir, ans que fassa o ordene altre testament o darrera voluntat mia, ells tres, dos o un en absència o volència e deffalliment de quiscú d'ells, complesquen y exequiten aquella darrera o última voluntat mia, segons que atrobaran ésser per mi baix disposat y ordenat.

Ítem, vull y man que tots los deutes que yo deuré lo dia de mon òbit sien pagats, y totes les injúries y torts a restitució de les quals yo seré tengut y obligat sien restituhides y esmenades de béns meus, breument, simplement, humanament y de pla, sens estrèpit ni figura de juhí, segons que dits deutes y injúries millor provar-se poran per testimonis, cartes o altres legítimes proves.

34. Segueix y ratllada.

35. Segueix *Dertuse* ratllat.

36. Segueix *lo* ratllat.

37. Segueix *en e per la forma següent* ratllat.

Elegesch la sepultura al cos meu fahedora en lo vas que yo tinch dins la Seu de la present ciutat, davant lo altar del Santíssim Sacrament, al marchepeu de l'altar de Sant Joseph.

Ítem, vull y man que en lo acte del meu soterrar entrevinguen deu capellans de la Seu, als quals, de mos béns, sia donada la charitat acostumada.

Ítem, vull y man que m sia lliurat lo sant sacrament de la extrema unció, en lo acte del qual vull entrevinguen deu capellans de la Seu, als quals, de mos béns, sia donada la charitat acostumada.

Ítem, vull y man me sia fet toch de campanes per los canonges de la Seu, deu sous.

Ítem, vull y man me sia dit lo offici de diffunts lo dia que yo moriré en ma casa, ans de traure lo cos de aquella, per deu capellans de dita Seu, als quals, de mos béns, sia donada la charitat acostumada.

Ítem, prenc de mos béns per a la dita sepultura y per a la ànima mia y coses pies davall escrites tretse liures y divuyt sous, moneda barceloneza, de les quals sien fetes les coses següents:

Primo, vull y man que lo dia que yo moriré, si ser porà, sinó lo endemà, me sien dites y celebrades per la ànima mia y de mos pare, mare y altres persones a qui yo estiga obligat y tinga obligació, totes les misses que dir y celebrar se poran per los preveres, beneficiats y comensals de la dita Seu, exceptats canonges y pabordes, dins la dita Seu, així en lo altar privilegiat de les ànimes com en los demás altars de dita Seu, en aquell dia.

Ítem, vull y man que per ànima mia y de mos pare, mare y altres persones a qui yo estiga obligat y tinga obligació me sien dites y celebrades siquanta-tres misses de rèquiem, ço és, tres en reverència de la Santíssima Trinitat y sinch en reverència de les sinch plagues de Christo, celebradores en lo monestir y convent de Nostra Senyora del Miracle, de l'orde dels pares descalsos del Carme. Ítem, en lo monestir de Sant Francesch, de l'orde de predicadors, en lo altar y capella de Nostra Senyora del Roser, set misses en reverència dels set goigs de Nostra Señora, y una missa en reverència de la circumció de Christo. Ítem, en lo monestir dels pares capuchins de la present ciutat, deu misses, ço és, tres misses en reverència del benaventurat sant Joachim y dels demás patriarques, y quatre misses en reverència dels quatre evangelistes, y tres misses en reverència de sant Joan Battiste y dels demás profetes. Ítem, en lo col·legi de Sant Domingo, nou misses, ço és, sinch misses en reverència dels dotse apòstols, una missa per la dominica de Rams y la Passió, altra missa del Dimecres Sant ab la Passió, altra en reverència de l'Àngel Custodi i altra en reverència de sant Miquel. Ítem, en lo monestir de Sant Blay, nou misses en reverència de tots los àngels. Ítem, en lo monestir de Jesús, quatre misses, ço és, una en reverència dels

sants màrtirs, altra en reverència dels sants confessors, altra en reverència de les santes verges y altra per los diffunts, ab particular oració per aquella ànima y memòria qual de totes les demás. Ítem, en lo monestir de Santa Catherina, sinch misses en reverència dels sinch misteris de dolor de Nostra Señora. Als quals tots, de mos béns sia donada la charitat acostumada.

Ítem, vull y man que per ànima mia, lo dia³⁸ que eixiran del dol los hòmens, me sia dita una missa cantada, ab diaca y subdiaca, en lo altar de Sant Joseph de dita Seu, y que allí se canten les hores de la Creu, y que de mos béns hi sia donada la charitat acostumada.

Ítem, vull y man que en lo altar privilegiat de les ànimes de dita Seu sien dites y celebrades deu misses de rèquiem per la ànima de mossèn Gaspar Mendoça, quòndam, prevere en dita Seu beneficiat, fill meu, per la celebració de les quals vull de mos béns sia donada la charitat acostumada.

Ítem, vull y man que lo dia que yo moriré sia donada charitat a [trenta] pobres a la porta de ma casa, per amor de Déu.

E si feta la dita sepultura, y pagats los dits legats, y celebrades les dites misses, alguna cosa faltara, vull que de altres béns meus hi sie fet degut compliment; e si alguna cosa sobrara de dites tretse liures y divuyt sous, que sie distribuït y erogat en misses y altres officis y sacrificis pios que a dits marmessors meus apparrà ésser més saludables a la ànima mia.

Ítem, legue y deixe a Eisabet Mendoça y Forés, muller del dit Gabriel Montserrat Forés, filla mia y de Maria de Arbiçu, muller mia, per tota, és a saber, part de heretat legítima, paternal y suplement de aquella, e per tots y qualsevol altres drets a dita Elisabet Mendoça y Forés en mos béns pertanyents o pertanyer devents o podents, ara o en lo esdevenidor, per qualsevol dret, títol, causa o rahó, cent liures moneda barceloneza, en les quals, y en lo que li doní al temps de son matrimoni, que contractà ab lo dit Forés, hereva mia particular la fas e instituesch per dret de institució et àlies, com ya en dits capítols li haya donat allò que segons ma possibilitat li he pogut donar, pregant-la que ab elles se vulla tenir per contenta.

Ítem, leixe a la dita Maria de Arbiçu, muller mia molt amada, senyora [...] e usufructuària de tots mos béns tot lo temps de la sua vida natural, ab què estiga en ma casa y tinga mon nom e visca en companyia del dit Joan Jaume Mendoça, fill meu y seu.

En tots los altres emperò béns meus, així mobles com immobles, drets, [...] y actions mies, qualsevol que sien y a hont se vulla sien y a mi pertanyen o pertanyeran, ara o en lo esdevenidor, per qualsevol dret, títol, causa o rahó, fas e instituesch hereu meu universal y encara general al dit Joan Jaume Mendoça, notari, fill comú a mi y a la dita Maria de Arbiçu, muller mia y mare sua, a fer de dits béns y herència a ses planes, pròpies y lliures voluntats. E si cars serà que lo dit Joan Jaume Mendoça, fill meu, morirà sens fill o³⁹ fills legítims y naturals, y de legítim y carnal matrimoni nats y procreats, en tal cars vull y és ma voluntat que sien donades a la Seu de la

38. Segueix lo ratllat.

39. Segueix fill o interlineat.

present ciutat⁴⁰ dos-centes liures, moneda barceloneza, ço és, cent liures gratis y per amor de Déu, y les altres cent liures per a què aquelles sien esmersades en loch [...] y segur a for de censal mort, y del que procehirà d'elles, quiscun any ne sien dites y celebrades les misses que dir y celebrar-se'n poran quiscun any per la ànima mia, de mos pare, mare y altres parents y persones a qui yo estiga obligat y tinga obligació. E més, vull sien donades al Col·legi de Sant Domingo de la present ciutat vint-y-sinch liures de dita moneda, gratis y per amor de Déu. E més, vull que sien donades als majordoms de la confraria de Nostra Señora dels fusters de la present ciutat deu liures, per a què aquelles esmersen en loch [...] y segur a for de censal mort, y de la renda de aquelles quiscun any ne sien fundats dos aniversaris en la capella de dita confraria, celebradors per la ànima mia, de mos pares, mare, parents y altres persones a qui yo sia tengut y obligat en alguna manera. E més, vull sien donades a la dita na Elisabet Mendoça y de Forés, filla mia, si viva serà, y si no serà viva a sos fills, cent y seixanta liures, moneda barcelonesa, com tal sia ma voluntat y intenció.

E aquella és la mia darrera o última voluntat, la qual, après mort mia, vull que vàlega per dret de testament, e si no valdrà o valer no porà per dret de testament, vull que vàlega per dret de codicil [...] o de aquella altra espècie de última voluntat que millor de dret, Costum de Tortosa, Constitucions de Catalunya o altrament porà valer y servir.

De la qual mia testamentària disposició vull que sien fetes tantes còpies y transumptos quantes per los hereus meus legataris e per altres de qui serà interès demanades ne seran al notari davall scrit. Fet y fermat és estat lo present testament en la ciutat de Tortosa, dins la sacristia de la Seu de la dita ciutat, vuy, divendres, a vint-y-vuyt dies del mes de agost, any de la nativitat de Nostre Señor Déu Jesuchrist Mil Sis-cents y Quinze. + Senyal de mi, Martín García y Mendoça, testador sobredit, qui lo present últim testament meu o darrera voluntat loe y firme.

Testimonis cridats y pregats del present testament són los venerables mossèn Joan Mas, prevere, curat més antich de la Seu de la present ciutat de Tortosa, y mossèn Miquel Amella, prevere beneficiat en dita Seu.

[Al marge esquerre:] Publicatio dicti testamenti

En après, emperò, a vint-y-sis dies del mes de octubre, any susdit⁴¹ de la nativitat de Nostre Señor Déu Jesuchrist Mil Sis-cents y Quinze, mort lo dit mestre Martín García y Mendoça, testador sobredit, e lo seu cos liurat a eclesiàstica sepultura, instants y requirents la dita Maria de Arbiçu y Mendoça, viuda relictà del dit quòndam Martín García y Mendoça, y mossèn Joan Jaume Mendoça, notari, fill de dits cònjuges Mendoçes, lo dit últim testament del dit mestre Martín García y Mendoça fonch llest e publicat per mi, Bernardí Vicent, notari públich de la ciutat de Tortosa, de aquell rebedor en un dels estudis⁴² de la casa de dit Mendoça, hont finí y acabà sos últims y darrers dies, situada en la present ciutat de Tortosa, en lo carrer dit *la Volta de Sant Blay*, ab alta e intel·ligible veus, com se pertany. E en continent llest e publicat lo dit testament, la dita Maria de Arbiçu y Mendoça, viuda, dix que acceptava lo usdefruyt a ella per dit Martín García y Mendoça deixat. E lo dit Joan Jaume Mendoça dix que acceptava, segons de fet accepta, la dita universal herència a ell, dit Joan Jaume Mendoça, dexada, ab benefici de inventari, y no altrament, y ab expressa protestació de que no vol ésser tengut ni obligat a ningú més del que abastaran les forces de la dita herència. De totes les quals coses tots los susdits y quiscú d'ells demanaren y requiriren ésser-los ne feta carta pública per mi, dit e infrascrit notari, per memòria del sdevenidor, les quals coses, totes y sengles foren fetes en la dita ciutat de Tortosa los dia, mes, any y loch sobredits. Presents foren per testimonis los honorables mestre Mattheu Ciffre, espardenyer, y mestre Pau Bages, perayre, ciutadans de dita ciutat de Tortosa.

40. Segueixen quatre paraules ratllades, inintel·ligibles.

41. Segueix *susdit* interlineat.

42. *En un dels estudis* en el marge esquerre. Abans *en la sala* ratllat.